

УДК: 371.134

К.В. БАЙКАЧОВА

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

***Резюме.** В даній статті розглядається актуальність визначеної проблеми та потреба в моральній особистості як основній рушійній силі суспільства на різних історичних етапах. Різні підходи до морального виховання дозволяють конструювати своєрідні моделі особистості, кожна з яких має право на існування й одночасно потребує доповнення іншою. Сучасна педагогічна наука прагне до цілісного бачення особистості.*

***Ключові слова:** мораль, виховання, якості, особистість, ідеал, система.*

Постановка проблеми. Демократичні та гуманістичні тенденції розвитку українського суспільства, об'єктивне зростання ролі його моральних засад зумовили суттєві зміни освітніх пріоритетів і цінностей. Однією з найважливіших складових процесу освіти є моральне виховання підростаючого покоління, яке протягом століть розглядалось як одна з найголовніших ланок формування особистості. Моральне виховання має своєю метою допомогти новому поколінню опанувати соціальним моральним досвідом, засвоїти його і таким чином долучитися до життя у суспільстві.

У вирішенні цієї проблеми основоположного значення набуває дослідження питань морального формування та розвитку особистості. Однак фундаментальна розробка виховних проблем не може бути без їх глибокого історичного висвітлення. Успішний розвиток науки залежить від аналізу і критичної переробки теоретичного знання, що накопичено в минулому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема моральності привертає увагу мислителів від найдавніших часів. Теоретичними засадами у цьому питанні є положення світової педагогічної думки вітчизняних та зарубіжних філософів і педагогів (Сократ, Платон, Аристотель, Я. Коменський, К. Ушинський, І. Зязюн, І. Бех та ін.). Моральність систематично досліджується у філософській літературі (І. Кант, І.Г. Фіхте, А. Шопенгауер, С. К'єркегор, М.О. Лоський, Б.П. Вишеславцев, М.О. Бердяєв). Питання вирішальної ролі морального виховання в розвитку й формуванні особистості усвідомлювалися й порушувалися багатьма вченими. Її вивчали такі відомі мислителі та педагоги, як Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці, І. Герbart, К.А. Макаренко, В. Сухомлинський. Учені по-різному підходили до виникнення процесу виховання в цілому, оскільки стояли на різних методологічних позиціях. У 20 столітті питання морально-вольових вимірів особистості стають предметом психологічних досліджень (Л. Анциферова, Л. Божович, Б. Братусь, Ф. Василюк, Л. Колберг, О. Леоньєв, А. Маслов, Е. Фромм, С. Рубінштейн, В. Франкл та ін.).

Мета статті полягає у визначенні ролі та місця морального виховання в різні історичні періоди, з'ясувати стан дослідження проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці.

Виклад основного матеріалу. Виховний процес у своєму історичному поступі завжди певним чином був пов'язаний з філософською проблематикою, яка осмислювала на відповідному світоглядному рівні ставлення людини в світі, сутність культури, вихідні цінності буття людини в світі, співвідношення її свободи і відповідальності, форми й типи людської ментальності. Характер вирішення цієї проблематики визначав і типи виховних процесів, на основі яких формувалась і розвивалась особистість. Соціальна значущість особистості із прадавніх часів хвилювали філософів, педагогів, природознавців.

В історії педагогіки афінська система виховання залишила слід як провідниця високої духовної культури та формування гармонійної людини, визначальними якостями якої були моральна чистота, духовне багатство та фізична досконалість. Демократичний афінський лад

породив образ ідеальної людини, яка уособлювала гармонію фізичного розвитку та розумове, моральне, естетичне і фізичне виховання [4, 26].

Мистецтво періоду розквіту афінської демократії (середина V ст. до н.е.) нерідко давало яскраві зразки, що підтверджували тезу про необхідність морального виховання, одним із результатів якого було вміння розрізняти добро і зло.

У Сократа моральне виховання невід'ємно пов'язане з самовихованням, оскільки формування переконань передбачає довгочасну працю над собою. Самовдосконалення особистості філософ розумів як процес, що триває протягом усього свідомого життя. Ксенофонт наводить такі слова Сократа: «Краще за всіх живе, я гадаю, той, хто більше за всіх піклується про те, щоб ставати якомога кращим, а приємніше за всіх – хто більше усвідомлює, що він стає кращим» [4, 68].

Видатний філософ тих часів Платон, своє бачення системи виховання дітей і молоді в умовах рабовласницького суспільства окреслив у творах «Держава», «Закони» та «Протагор», де викладено багато думок щодо виховання дітей, розширення навчальних програм, створення державної системи виховання, освіти для дорослих членів суспільства і самовдосконалення людини протягом життя [4, 73].

Аристотель писав, що метою моралі є навчити людину стати моральною, а разом з тим і щасливою.

Згідно філософсько-педагогічної системи Платона і Аристотеля, виховання має бути орієнтоване на розвиток гармонійної особистості, що естетичне і моральне виховання є свідченням гармонії, реальні вияви якої спостерігаються у спорті, астрономії, математиці та граматиці.

Представники стоїцизму навпаки визнавали нездійсненність морального ідеалу, відображаючи складні суперечливі процеси, властиві суспільству періоду розпаду античного світу.

Посідоній, представник Середньої Стої, розглядав добродетельність як результат засвоєння наук, і як наслідок формування звичок. Діоген Лаертський із цього приводу зазначає, що «Посідоній не вважає, що для щастя достатньо однієї чесноти, а вважають, що потрібне і здоров'я, і грошові витрати й сила» [4, 117].

Представники Пізньої Стої (Сенека, Епіктет і Марк Аврелій) посилюють індивідуалістичні мотиви, закликають до самоізоляції від світу, який погрузнув у розпусті. Отже, для пізнього стоїцизму характерне посилення моралістичного сприйняття світу в цілому. Необхідність морального самовдосконалення Сенека виводив із факту єдності божественного, природного і людського, мораль при цьому виступає особливою якістю людської природи, яку необхідно зміцнювати й розвивати, щоб виробити в собі здатність протистояти впливові зовнішніх житейських мотивів [4, 118].

Таке трактування морального самовдосконалення, що набуває релігійного забарвлення, підготували в подальшому синтез етичних і християнських ідей. Значною віхою на цьому шляху було етичне вчення одного з найвідоміших християнських мислителів Августина Аврелія, де людина опору знаходить у Богові. У християнському світі загальнолюдські вартості були виокремлені у Біблії як заповіді Божі [5, 46].

Проблеми морального виховання доби Ренесансу висвітлені гуманізмом. Об'єктом вивчення стає людина і все людське, замість середньовічного «божественного».

Основне обґрунтування моралі, моральності та етики, належить Канту. Він визначив, що мораль знаходиться в межах людської свободи, де воля особистості є автономною. Морально-позитивного значення вона набуває завдяки лише її узгодженості з вищим моральним законом.

На відміну від Канта, Гегель відрізняв і розмежовував поняття моралі і моральності. За Гегелем, мораль – обмеження діяльності сферою духу, а моральність – інша, друга природа людини, її сутність – підпорядкування особистості державним інтересам [5, 47].

Вагомий внесок у розвиток педагогічної думки зробив англійський філософ, просвітитель і педагог Д. Локк. Локківська концепція морального виховання спрямовувала на виконання пріоритетного завдання – формування високоморальної людини, громадянина, здатної утверджувати моральні ідеали.

Грунтовну розробку процес морального виховання дістав в етиці Дж. Дьюї, яка є осердям його соціальної педагогіки. Вчений виходив насамперед із морального досвіду людського життя. Суть і характер моральних норм, принципів і настанов визначаються їх інструментальною здатністю забезпечувати досягнення бажаної мети.

Л. Кольберг і Р. Мейє, характеризують моральну позицію Дж. Дьюї як етичний релятивізм, згідно з яким немає й не може бути загальних моральних цінностей і кожний має керуватися власним розумінням моральних принципів або власним почуттям [4, 197].

Обґрунтування ідеалу національної освіти належить К. Ушинському, де важливе місце займають питання виховання, у яких він спирався на ідею гармонійного розвитку особистості. Гармонійно розвинутою він вважав людину, у якій поєднанні розумова зрілість, моральна досконалість, фізична і естетична розвиненість. Головним, К. Ушинський, вважав моральне виховання: «Ми сміливо висловлюємо переконання, що вплив моральний складає головне завдання виховання, більш важливе, ніж розвиток розуму і наповнення голови знаннями» [5, 47].

Українська система виховання належить до давніх педагогічних традицій нашого народу. Проблемам морального виховання присвячені праці таких видатних українських педагогів, як Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, О. Духнович.

У своїх працях, «Виховний ідеал», «Виховання любові до Батьківщини», «Виховання волі і характеру», «Тіловиховання як виховання волі і характеру», «Виховна роль мистецтва», «Основи естетичного виховання» та ін., Г. Ващенко, зокрема, обґрунтував власну педагогічну систему. В основу виховання української молоді він ставить загальнолюдські й національні цінності, виплекані народом протягом віків [2, 48].

Принципово важливими в українській педагогічній науці були положення, сформульовані А. Макаренком та В. Сухомлинським.

В педагогічних ідеях А. Макаренка багато уваги приділялося принципів виховання колективу й через колектив. На думку педагога, намагання уникнути конфліктних ситуацій, надмірне обмеження активності самодіяльності, намагання захистити їх від боротьби з труднощами життя, з тим, щоб зробити процес виховання зовні благополучним, чреваті небезпекою одержання негативних результатів [2, 53].

О. Духнович одним з головних принципів у вихованні молоді називав принцип народності. Оскільки на соціальне виховання дитини значний вплив здійснює її оточення та побут. Поряд з принципом народності, велику увагу в своїх працях педагог приділяв принципу природовідповідності. Ці фактори перебувають у тісній взаємозалежності і визначають суспільне та індивідуальне обличчя людини [2, 76].

Актуальними залишаються і на теперішній час педагогічні погляди видатного українського педагога В. Сухомлинського. Він, продовжуючи розвивати й поглиблювати ідеї А. Макаренка, підкреслював, що шлях від морального поняття до морального переконання проходить через єдність моральної звички і моральної свідомості. Далі йде тривалий, складний процес формування особистих моральних переконань. Особисті моральні переконання – це кінцевий результат морального виховання, головний показник, який характеризує духовне обличчя людини, єдність думки і вчинку, слова і діла в її поведінці [6, 37].

Логічне продовження і розвиток ідеї морального виховання знайшли в працях сучасних українських вчених.

І. Зязюн вважає, що «ідеал українського національного виховання – це гармонійно і всебічно розвинена особа українця з інтелектуально-творчими, духовно-моральними

цінностями» [3, 34].

Так Н. Щуркова підкреслює, що аналізуючи моральні якості, необхідно враховувати їхні функції в поведінці суб'єкта, їхню взаємодію і здатність до взаємодоповнення і взаємозбагачення [7, 52].

Представники діяльнісного підходу І. Бех, В. Семенов, О. Леонтьєв та ін. вважають, що моральне самопізнання можливе лише через спілкування в процесі моральної діяльності, через самоспостереження, рефлексію, інтуїцію. Включення особистості у моральну діяльність передбачає оволодіння теоретичними знаннями морального спрямування, найпоспідовніше це може бути досягнуто в ситуації практичної дії. Тому пізнавальна діяльність морального спрямування сприяє підвищенню мотивації до моральної діяльності, моральному розвитку і становленню особистості [1, 127].

Висновки. Різні підходи до проблем морального виховання конструюють своєрідні моделі особистості, кожна з яких має право на існування й одночасно потребує доповнення іншою. Сучасна педагогічна наука прагне до цілісного бачення особистості, сформованого не як формальне поєднання різнопланових підходів, а як залучення здобутків, що відкривають ті чи інші грані особистості як цілісної істоти.

Подальші дослідження планується провести у напрямку підготовки педагогів до морального виховання учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І.Д. Бех // Пед-ка і псих-я. – 1997. – №1. – С. 124-129.
2. Євтух М.Б. Українська етнопедагогіка в навчально-виховному процесі як проблема вищої педагогічної освіти / М.Б. Євтух, Т.Д. Тхоржевська // Вища і сер. пед. освіта. – 1993. – Вип.16. – С. 48-50.
3. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність як мистецька дія: посібник для вчителів / І.А. Зязюн // Рідна школа – 1995. – №7-8. – С. 31-50.
4. Малахов В.А. Етика: Курс лекцій / В.А. Малахов. – К.: Либідь, 1996. – 304 с.
5. Мешко О. Короткий виклад курсу «Історія української школи і педагогіки»: навч. посібник / О. Мешко, Г. Мешко, О. Янкович. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – С. 45-47.
6. Омеляненко В.Л. Педагогіка: навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. / В.Л. Омеляненко, С.Г. Мельничук, С.В. Омеляненко // Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2001. – 138 с.
7. Щуркова Н.Е. Воспитание: новый взгляд с позиции культуры / Н.Е. Щуркова. – М.: Педагогический поиск, 1996. – 75 с.

Е.В. БАЙКАЧЁВА. ПРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Резюме. В данной статье рассматривается актуальность избранной проблемы и ее объективная необходимость в моральной личности, как основной двигательной силы общества на различных исторических этапах. Разные подходы к проблемам морального воспитания позволяют конструировать своеобразные модели личности, каждая из которых имеет право на существование и одновременно нуждается в дополнении другой. Современная педагогическая наука стремится к целостному видению личности.

Ключевые слова: мораль, воспитание, качества, личность, идеал, система.

E.V. BAYKACHEVA. MORAL EDUCATION AS A PSYCHO-PEDAGOGICAL PROBLEM: THE HISTORICAL ASPECT

The summary. In given article the urgency of the elected problem and its objective necessity for the moral - spiritual person, as basic motive force of a society in teaching different historical

periods. Different approaches to problems of intellectual education allow to construct original models of the person. Each of them has the right to existence and simultaneously another requires addition. The state-of-the-art pedagogical science tends to integrated vision of the person.

Key words: *moral, education, qualities, person, ideal, system.*

Одержано редакцією 05.12.2013 р.